

Gál Róbert Iván (szerk.): Apák és fiúk és unokák. Jövedelemáramlás együttélő korosztályok között

**(Szerzők: Gábos András, Gál Róbert Iván, Medgyesi Márton és Tarcali Géza.
Szakmai lektor: Kézdi Gábor. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 210 oldal)**

A könyv kiindulópontja az a közgazdaságtanban mára már közhelyként elfogadott megfigyelés, amely szerint a fogyasztók időben „kisimítják” fogyasztásukat, más szóval: a fogyasztás kevésbé ingadozik, mint a termelés. Kérdés azonban, hogy vajon az a fajta felhalmozás, ami a fogyasztás kisimítását lehetővé teszi, milyen intézményi kereteken belül folyik. A generációk közötti transzferek áramlásának három fő közvetítője a család, az állam és a piac. A kötet döntően az első kettőre koncentrál, és három témát jár körbe részletesen: a termékenység, a nemzedékek közötti újraelosztás és a családon belüli transzferek kérdéskörét.

Mindhárom fejezet először a megfelelő témakörben feltárt elméleti eredményeket, majd a nemzetközi módszertani és empirikus kutatásokat, végül – amennyiben léteznek – a témával kapcsolatos magyar adatokon végzett számításokat mutatja be.

A gyermekvállalás mikroökonómiai modelljei két, jól elhatárolható iskola köré kapcsolódnak. Az egyik szerint – amelynek eredeti modellje Gary Becker nevéhez fűződik – a gyermek értelmezhető úgy, mint egy tartós fogyasztási jószág. A szülők arról döntenek, hogy milyen arányban osszák meg jövedelmüket két jószágcsoporthoz, adott számú gyermek és az összes többi jószág között.

A másik iskola képviselői szerint a gyermek nem fogyasztási, hanem „tőkejószág”. Szerintük a gyermekvállalást egyfajta befektetési döntésként lehet értelmezni: a szülők a gyermekvállalási döntés meghozatalakor a gyermektől a jövőben visszakapható transzferek, szolgáltatások és az egyéb hasznok, többek között az időskori gondoskodás értékét vetik össze a gyermekvállalás költségeivel. Ez az úgynevezett időskori biztonság hipotézise, amely komoly vitákat váltott ki az irodalomban. Vannak, akik szerint az időskori biztonság szempontjai túlságosan távoliak, így a gyermeknevelés költségei sokkal jelentősebbek (közgazdasági szakkifejezéssel: „a gyermek hozama negatív”), ami azt jelentené, hogy egy racionális döntéshozó nem vállal gyermeket. Mások azt állítják, hogy a nyugati társadalmakra és a fejlődő országokra más-más módszert kell alkalmazni. A tőkepiacok megjelenése a gyermekbefektetés mellett alternatív befektetési formák kialakulását is jelenti, és ez az időskori biztonság hipotézise alapján negatív hatással van a termékenységre.

Az eddigi nemzetközi kutatások központi kérdése volt, hogy hozzájárult-e a termékenység fejlett országokban tapasztalható csökkenéséhez (az úgynevezett második demográfiai átmenethez) a család szerepének visszaszorulása az intergenerációs transzferáramlásban. Az empirikus vizsgálatok többségükben alátámasztják az időskori biztonság hipotézisét, azaz szignifikáns kapcsolat mutatkozik a nyugdíjrendszer elterjedése és a termékenység csökkenése között.

A szerzők külön alfejezetet szánnak a családtámogatási rendszer és a termékenység közötti kapcsolat vizsgálatának. A fogyasztási és a tőkejószág-elméletek ugyanazt a hipotézist fogalmazzák meg a családtámogatásnak a gyermekvállalásra kifejtett hatásával kapcsolatban. A gyermeknevelés költségeinek csökkenése a magasabb gyermekszám irányába hat. A nemzetközi adatokon végzett ökonometriai vizsgálatok igazolják a hipotézist,

ám az is kiderül, hogy a fejlett országokban a családtámogatás a gyermek születésében szerepet játszó tényezők közül csupán az egyik, és a kormányzatok számára igen szűk mozgástér adódik a termékenység ilyen formában való befolyásolására. A magyar adatokon elvégzett ökonometriai vizsgálat azt mutatja, hogy a magyar családtámogatási rendszer (döntően a családi pótlék) lassította a termékenység csökkenését, illetve meghatározó szerepet játszott a növekedési szakaszokban.

A közgazdasági szakirodalom az újraelosztás vizsgálatokor döntően az egyes jövedelmi csoportok, illetve nemek közötti elemzésre koncentrál, ám ugyanilyen fontos lehet az egyes korosztályok közötti, időbeli újraelosztás vizsgálata. Ezzel foglalkozik a kötet harmadik fejezete, amely külön vizsgálja a nyugdíjrendszert és a teljes generációk közötti transzferáramlási rendszert. A módszertani kérdések vizsgálatokor először egy olyan, amerikai közgazdászok által kidolgozott szimulációs modell kerül bemutatásra, amelyből kiderül, hogy egy tisztán felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszer akkor is újraeloszt az egyes generációk között, ha a társadalom közben nem öregedik el. Ennek oka, hogy a rendszer nem halmozza fel az indulástól kezdődően befizetett járulékokat, hanem egyből (és minden évben) teljesen felosztja azokat. Ez fontos tanulság, hiszen a nyugdíjrendszerekkel kapcsolatban sokkal gyakoribb a demográfiai, mint a politikai gazdaságtani okokra való hivatkozás.

Sokszor visszatérő tanulság, hogy a felosztó-kirovó elven működő rendszerek létrehozásakor az elsőként belépők jobban jártak, mint a később érkezők. A nemzetközi tapasztalatok értékelésekor Svédországra, az Egyesült Államokra, Németországra és Hollandiára vonatkozó kutatások alapján a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy különböző országokra elvégzett elemzések sokszor nem használnak egységes módszertant, ezért az eredmények összehasonlítása csak fenntartásokkal lehetséges. Két módszer számít kivételnek, az implicit nyugdíjadósság számítása és a korosztályi elszámolás vagy generációs számvitel. Mindkét módszer elsősorban a generációk közötti transzferáramlási rendszer hosszú távú fenntarthatóságát méri.

Az implicit nyugdíjadósság számítása a nyugdíjrendszer jövőbeli, de már elkötelezett kifizetéseinek összegét próbálja meg számszerűsíteni. A korosztályi elszámolás módszerre pedig a nettó adóterheket (az adók és transzferek különbségét) bontja le egyes korosztályokra. Így lehetővé válik az egyes újraelosztási sémák időbeli vizsgálata, és a korosztályok közötti újraelosztás olyan elemzése, amely során teljes életpályákat hasonlítunk össze. A módszer kidolgozói többek között azt javasolják, hogy a költségvetési hiány számítását le kell cserélni a korosztályi elszámolással, ugyanis az előbbi szinte semmit sem mond a terhek korosztályok közötti megoszlásáról. Elgondolkodtató az is, hogy ha bizonyos tételeket *adónak* vagy *transzfernek* neveznek, akkor figyelembe veszik a költségvetési hiány számításánál, ha *kölcsönnek* vagy *törlesztésnek*, akkor nem.

A teljes intergenerációs transzferáramlási rendszerre vonatkozóan már kevesebb nemzetközi elemzés található, ami részben adathiánnyal, részben pedig módszertani problémákkal függ össze. Kihez tartozik például az orvosklinikák költségvetése (a felsőoktatáshoz, ahol a kedvezményezettek a 20–25 évesek, vagy az egészségügyhöz, ahol döntően az idősebbek), vagy ki kapja a családtámogatást (az anya vagy a gyermek)? Mindenesetre a létező vizsgálatok döntő többsége jelentős generációs egyensúlytalanságról számol be.

A magyar nyugdíjrendszerre vonatkozó kutatás részletes eredményei egybevágnak a nemzetközi tapasztalatokkal: azt mutatják, hogy az elsőként (illetve korán) belépő korosztályok javára történt generációs újraelosztás, és a ma élő népesség nagy része – amelybe a jelenlegi nyugdíjas korosztályok (pontosabban azok reprezentatív egyénei) is beletartoznak – már a felosztó-kirovó rendszer vesztese.

A záró fejezet témája a családon belüli jövedelem- és vagyonáramlás. Két alapkérdés motiválta a témakör kutatását: egyrészt mekkora a magántranszferek aránya a nemzeti

vagyonon belül, másrészt vajon az állami jóléti programoknak van-e tényleges korosztályok közötti újraelosztó hatása. Az utóbbi kérdésre ugyanis nemleges válasz adható, ha a szülők altruista vagy más okból az állam által generált újraelosztást magántranszfereken keresztül semlegesítik. A leginkább Gary Becker nevével fémjelzett altruista alapmodell kiterjesztései magyarázatot adnak egyes célirányos transzferek megjelenésére, illetve a transzferek időzítésének problémájára, azaz mikor és milyen arányban érdemes az életpálya során átadott (úgynevezett *inter vivos*) transzfereket és örökséget nyújtani a gyermekek számára.

Az Egyesült Államokban végzett kutatások azt találták, hogy az *inter vivos* transzferek tompítják a gyermekek közötti jövedelmi különbségeket, az örökségeknél azonban a gyermekek közötti egyenlő elosztás a jellemző, ami ellentmond az altruizmusmodell következtetéseinek. Empirikus kutatások vizsgálták az egyének viselkedési reakcióit a magasabb örökösödési adókulcsok elkerülése érdekében. Vannak ugyanakkor olyan kutatók, akik tagadják a szándékolt örökhagyás motívumát, és szerintük az örökség csupán az életkor hosszával kapcsolatos bizonytalanságból, illetve a tőkepiacok tőkéletlenségéből következik.

Az altruista motívumon alapuló modellek mellett a fejezet tartalmazza a cseremotívumon és az intertemporális cserén alapuló elméletek bemutatását is. Maga az örökség (vagy annak ígérete) is olyan eszköz lehet, amellyel a szülők befolyásolni tudják gyermekeik viselkedését. Erre épül a stratégiai örökhagyás elmélete, mely szerint a szülők hasznossága a gyermekek bizonyos megnyilvánulásaitól (személyes látogatások, telefonhívások, betegápolási segítség) is függ. A modellek egy másik csoportja eközben a családra mint kockázatközösségre koncentrálnak. Ebben a gondolatkörben a házasság például egy olyan intézmény, amelyben a házastársak egymást védik a „túl hosszú élet” kockázata ellen, hiszen valószínű, hogy egymást jelölik meg örökösként. Ugyanilyen implicit szerződésnek lehet értelmezni szülő és gyermek kapcsolatát, ahol a gyermek a várható örökség fejében gondoskodik a szülőről, ha az halála előtt felélte volna vagyonát.

Magyar adatokon végzett elemzések a családon belüli transzfereket fontos megtakarítási motívumnak találták. A magyar szülők döntő többsége egyenlően kívánja elosztani a vagyonát gyermekei között, ugyanakkor az altruizmusmodell következtetéseitől eltérően nem mutatható ki, hogy a rosszabb helyzetben levő gyermekekhez nagyobb összegű *inter vivos* transzferek irányulnának.

A könyv kiváló összefoglalót ad az életpálya-finanszírozás egyes szempontjait illetően, és Magyarországon az első próbálkozás a téma átfogó és többszempontú bemutatására. Termékenységi kérdésekkel többen foglalkoznak Magyarországon, és mindannyian emlékszünk a nyugdíjreformot övező elméleti vitákra, ám ilyen egységes keretben tudomásom szerint még nem ismertették az életpálya-finanszírozás kérdését. A szerzők tankönyvnek szánják a kötetet, véleményem szerint inkább kézikönyvről van szó, amely segíthet az egyes témák iránt érdeklődőknek az első lépések megtételében és egy átfogó gondolkodási keret kialakításában. Mindenesetre egyes fejezetek – de akár a kötet teljes egészében – hasznára válhatnak a makroökonómiával, demográfiával vagy közösségi politikával foglalkozó kurzusok hallgatói számára.

Az olvasó érdeklődésére számíthat a kötet tartalomjegyzéke, amit az alábbiakban közlünk.

1. Bevezetés (Gál Róbert Iván)

2.1. A termékenység „időskori biztonság” hipotézise és a nyugdíjrendszer (Gál Róbert Iván)

2.2. A nyugdíjrendszer termékenységi hatásai: vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények (Gál Róbert Iván)

2.3. A családtámogatási rendszer termékenységi hatásai – vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények (Gábos András)

2.4. A családtámogatási rendszer termékenységi hatásai – kutatási eredmények magyar adatokon (Gábos András)

3.1. Nemzedékek közötti újraelosztás – vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények (Gál Róbert Iván)

3.2. Nemzedékek közötti újraelosztás – kutatási eredmények magyar adatokon (Gál Róbert Iván és Tarcali Géza)

4.1. Családon belüli jövedelem és vagyonáramlás – elméletek (Tarcali Géza)

4.2. Nemzedékek közötti privát transzferek motivációival kapcsolatos empirikus irodalom összefoglalása (Medgyesi Márton)

4.3. Nemzedékek közötti privát transzferek motivációi Magyarországon (Medgyesi Márton)

Szabó Miklós